

MIRAŽAI

Vytautas Mačernis gimė 1921 m. birželio 5 d. senoje žemaičių sodyboje Šarnelėje¹, Plungės rajone. Žuvo prie Žemaičių Kalvarijos koplyčios 1944 m. spalio 7 d., eidamas dvidešimt ketvirtuosius metus.

„Aš vėl galvosiu apie šiaurę, savo tėviškę, apie miškus ir laukus, apie žmones, kurie lekia mėnesienos naktį rogėmis, pasikinkę žirgus su skambučiais...“ – 1942-aisiais rašė Vytautas Mačernis. *„Pačiame gražiausiame ir toli aplinkui aukščiausiame kalne aš įsitačiau stebėjimo punktą. Aš jin įlipu keletą kartų per dieną ir žvalgaus po apylinkes. Nepaprastai toli matosi tomis saulėtomis ir šiltomis dienomis...“*

Iš šiaurės vakarų, žemaičiuose, nuo Dagių miško, pro piliakalnį į tik mirazuose teatmenamą Ertenio ežerą nuo seno tekėjo Šarnelė. Dabar ji savo vandenį dovanoja Varduvai. *„Aš sėdžiu prie lango, ir vasara metasi į akis: visur taip daug gyvybės. Sode žydi obelys, vyšnios ir kriaušės. Šakos supasi palangėje...“* (V. Mačernis). Pelkės, dumbrėmis vadintos, į valkas srūvantys upeliūkščiai, *„nuo pat Lūksto atbrendančios Debesnos“* (Adolfas Sprindis). Ledynmečio palikti *keimai*, Žemgindos pelkė, Ažuolų kalva. Žemaitijos peizažą puošė *birštvos* – nedidelės medžiais, krūmokšniais apaugusios kalvelės. Atžvilgos kalnas, miškingieji plotai ir vandens duburiai visokios gyvysties pilni. Gal šernų ar ištariamų – *„šarnų“* daug būta, kad į šioje vietoje tarpusių žmonių varduose šaknis įstrigo? O gal todėl čia gyvenę ir bajorai save Šarneliais šaukė?

Dalis kiemo tipo gyvenviečių nuo XV a. virto dvaro, bajoro sodybomis ir pradėtos vadinti dvarais. Šio žemės lopynėlio istorijoje minima Šarnelės pilis, priklausiusi kuršių Ceklio žemės Gardų pilies apygardai. Įspūdingas piliakalnis atveria iškalbingą panoramą, kurioje įrašyta gamta ir iš senkapių kylančios kasdienybės mirażas: gyvenę kariai, artojai, vėliau laukininkais tapę valsčiai, kiemininkai, tarnavę pilies feodalo administracijoje, o iki XVI a. bajorai – kaimų savininkai. Laukas, kaimas, kiemas buvo jų tvirtovė. Ir vyrai čia buvo ne į kanapes statomi.

Kiekvieną vakarą iš kapinyno seno
Senoliai grįžę mano kambary susėda
Aplink mane plačiu ir taisyklingu žiedu

Ir ima tarp savęs įvertint darbus mano:
Jeigu atranda kartais esantį vertu kurį,
Aš stoviu ir džiaugsmu liepsnoju žiedo vidury.

(V. Mačernis)

Ar čia toli kaimynai vienas nuo kito gyvenę? Vos kilometras kitas. Prie Ertenio ežero Užardė – trys sodybos. Kerpauskiai – didžiausia. Nuo sodybos Kalvarijos link yra Cyrulinė, šlapią didelę pievą, priklausanti Karpauskiams, Mačerniams ir Bučiams. Kaimyniavosi Barakauskiai, šarneliškiai Balsevičiai, Mačerniai, Girkantės Taranovskiai, Gegrėnų dvarininkas Breizgamas, Žernių ūkininkai Juozapavičiai, Šašaičių šundaktaris Jonauskis, mažazemiai Armalis ir Dokšus. Prie pilių – miestelio galas, prie kurio stengiasi priartėti Bružiškė. Atsisukę į vakarus pamatysime pro Maro kapelius dulkančią kelio juostą link Dragių vienkiemio, Vytauto Mačernio senelio brolio užgyventą vietą – Striaupų sodybą. Rytų pusėje Piliakalnis, o už jo ir Barstyčių kelio – Mileikos

¹ Šarnelė, Šarnelės, Šarnelei, Šarnele, Šarnele, Šarnelėje.

ežeras. Nuo jo panelė Rozalija Mileikaitė, nutekėjusi už Sondeckių sūnaus Jackaus. Iki Mačernių jai vos pusantro kilometro. Nuo Barakauskiskės į rytus – Šašaičių kaimas. „Prie mūro kopyčios – Jurkų gimtinė. Visai nebetoli, tik ranką paduot, jau ir Kalvarija. Iš Šašaičių pakilęs keliuku gali įvažiuoti tiesiai į Pauliaus Jurkaus kiemą, Šalia kopyčia „Prie miesto vartų“. Nuo jų ir prasideda miestelis...” – Tomas Sakalauskas perteikia puikaus to krašto, savo giminės žinovo kraštotyrimninko Konstantino Bružo Šašaičių aprašą. Tai patvirtina ir Viktorija Daujotytė: „Jurkų namai (tada Šašaičių kaimė, dabar jau pačioje Žemaičių Kalvarijoje) yra Mačernio lemties namai“. Gerą žemės riekę sumaniai, sulig ekonomine pažanga Šašaičiuose tvarkė ūkininkas Laurynas Sondeckis, profesorius Saulius Sondeckio senelis. „Dabar Šašaičių kaimas lyg ir išsiliojo į Žemaičių Kalvariją. Mano vaikystės metais iš senelio kiemo keliu į kalniuką priedavome paskutinį kaimo kiemą – Jurkų sodybą. Pauliaus ir Juozo tėvo kalvė buvo kaimo ir miestelio riboženklis. O dabar tas kelio galas vadinamas Šašaičių gatve, išsiremiančia į Sondeckių – Kazlauskų ūkį. Jį perkirtė, nusileidę pakriūte iki medinio tilto, pasiekiamo senąjį Plungės vieškelį”, – pasakoja Saulius Sondeckis.

Su profesoriumi sėdime Vilniuje, erdviame jo namų kambaryje ir kalbamės apie Vytautą Mačernį, kurį profesorius pažinojo ir, vis grįždamas į Žemaitiją, nostalgiskai prisimena. Aistringai jis varto Žemaitijos žemės vidurio žemėlapi. Jame rodo tai vieną, tai kitą upę ar kelią nubrėžiančią liniją, kuri jo pašmonėje prikelia gyvus prisiminimus apie „nuostabiai gražų kraštą“ ir jame gyvenusius žmones. Pracities mirazė atgyja žemaičių protėvių dvasia. Dabar prieš mūsų akis – raistai, beveik Sondeckių sodyboje smalsaujanti Varduvo upė, gražiai prižiūrimas sodas, vaikystėje pas senelį Lauryną, dėdė Kazlauską išbraidytų pievų platumos. Atmintyje Sondeckių birštva, kurioje už aptvaro vasarą buvo paleidžiami ganytis arkliai, iš ten viralui pakaitinti šeiminiskiai parsivilkdavo lengvų malkelių, žabų. Čia pat ir tiltelis per topolių, klevų apglėbtą Varduva, iš visų pusių aptverta sodyba. Netoli senelio kalvės karosų karalija – prūdas.

Gretimuose kaimuose visi kaimynai pažįstami nuo senų seniausių laikų. S. Sondeckis atsimena, jog žmonės pasakojo, kad Mačerniai buvę stambūs ūkininkai, kadaise turėję apie 100 hektarų žemės, 15 hektarų miško, didelį sodą, pavasarį žiedais užklojantį net septynis sodybos pastatus. O kas liko? Nusigyveno, teliko dvidešimt hektarų.

Nuo Varduvo kylant ryto rūkams, Mačernių ūkis medžių apsuptyje kaip kokie prabėgusio laiko šešėliai dunksoja šiauriau, pačiame Šarnelės gale. Trobesiai statyti taip seniai, kad nickas iš namykščių ir nebeatmena. Gyvenamasis namas buvęs kaip dvaras, didelis ir platus, su gonkomis. Vytauto alkieriuje erdvės nedaug, bet dvasingų išsiliejimų nestigo.

*O čia – senolių namas didelis ir tvirtas,
Jame gyvena atkakli, žemaitiška dvasia.*

(V. Mačernis)

Žmonės pasakoję, kad kažkuris Mačernių senelių miške radęs aukso. Badmečiu visos apylinės varguoliūs maitinės. Didelę sodybą apšodinęs liepomis. Vėliau Vytauto tėvas Vladislovas ją dar apsupo eglėmis.

Mačerniškę vis dar „*gaubė vasaros šilta naktis, ir snaudė sutemoj didžiulis sodas...*” Apsamanojęs, sukrypęs kryžius, radastų, jazminų, alyvų kupetos. Šulinio svirtis palinkusi į medinį rentinį, tarp tvartų ir klėties – tvenkinys ir eglės, saugančios visus nuo vėtrų. Dabar erdvi tašytų rąstų, šiaudinių stogu dviejų galų troba visom akim į sodą žiūrinti...

*Žinau, kad žemėje yra vieni namai,
Kuriems dabar ateina rytas nuostabus,
Ten ilgesingai gieda prietemoj gaidžiai,
Ir ūkininko žingsniai aidi ten aplink namus.*

(V. Mačernis)

Namai Vytautą ir saugojo, ir gąsdino. Senelis Kazimieras buvęs nagingas kalvis. Su dviem žmonomis sugyveno dvidešimt keturis vaikus. Vytauto motina Elžbieta užaugino septynetą. Namuose būta ir gražių minučių ir vaidų: dėl žemės, dėl turto. Nežinia, ar Vytautui turėjo įtakos vyresnieji Mačerniai? Juk Juozas (1891 m. Šarnelė – 1976 m. Argentina) baigė Palangos progimnaziją, Gomelio gimnaziją, studijavo Ženevos pedagoginiame institute, baigė Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakultetą. 1925–1926 m. mokytojavo Telšiuose, bendradarbiavo spaudoje, redagavo „Žemaičių prietelių“, esperanto žurnalą „Litova stelo“. 1944 m. pasitraukė į Vakarų.

Jautriam Vytautui sunkios buvo artimųjų mirtys. „*Nuo staigios ir netikėtos mirties apsaugok mus, Viešpatie...*” – gieda moterys baltomis skepetomis bažnyčioje. O dar tokia kraupi 48-erių tėvo nelaimė! 1938-ųjų rugsėjo 22 d., kiek pašventęs, nutarė Vladislovas (1890–1938) su buliumi Mulkiu pasigalynėti. O tas ragais ir palabino. Sako, tėvas išgyveno pusvalandį. Žinia apie tragediją pasklido po apylinkę.

Dar mažo augumo Vytautas buvęs padauža. Augo be motinos meilės. Vytį tai labiau liūdino nei kažin kokie pabarimai: „*Manęs nekent, nemyl...*” – skundėsi. Mat, sako, motina laukusi dukters.

*Tačiau šikart gimė jau sūnus, ne pagal planą,
Galutinai pažeisdamas slaptąsias svajones,
Ir nė nemanė mirt [...].
[...]
Bet motina akies jam neturėjo
Ir be meilumo vystė jį priėjus.*

(V. Mačernis)

Ir vaikas gūžėsi. Dar būdamas pusbernis Vytautas troško vienumos. 1937 m. rugsėjo 25 d. iš Telšių į Kauną siųstame laiške Pauliui Jurkui (1916–2004) V. Mačernis rašė: „*Pauliau, Tu visada sakai, kad aš esu liūdnas, nusiminęs, bet Tu ir neklysti. Reikia stebėtis mane pamačius linksmą. Jau dabar įėjo į madą mane matyt liūdną, bet jei retkarčiais pamato mane linksmą, tai pastato akis: „Kas Tau, kas atsitiko?”. Reiškia, ir žmonės bijosi, kad aš juokiuos. Mano juokas nenatūralus, jei kada aš juokiuos, tai visada perkreiptu veidu, tik sąlygų verčiamas.*”

1939–aisiais savo draugei Danguolei Jackevičiūtei (1921–1939), anksti baigusiai šią žemišką kelionę, V. Mačernis rašė:

„Prieš tavo vidujines akis gyvena pilnas, didelis, naujas gyvenimas, kuriame daug meilės, nevilties, džiaugsmo ir, svarbiausia, kovos. Ir kad šitą kovą Tu laimi, koks vakare saulės ilgesio šešėlis žemę puošia, koks gyvas kalnų vėjas į žemumas užklysta ir pievose vakarui pasilieka. Pajunti tada pačią žemę ir visą nesuskaitomą dangaus virpėjimą, bet svarbiausia pajunti žmogaus dvasią, neprieinamybę, keliantis ir žodžiu stojantis.”

Gal todėl daugiau Vytautas glaudėsi prie gamtos? Nuo mažens guodė ir kitame namo gale buvusiam kambarėlyje gyvenusi senolė Elžbieta Vičiulienė: „švietė sutemoj senolės šypsena...“ Ir vaikščioti pradėjo įsitvėręs į babunėlės sijoną. O toji jį saugojo nuo pasaulio vėjų.

*Sapnavos, vaikštau dideliam sode,
Baltučiai žiedlapiai lyg mažos peteliškės į žolynus krinta,
Jos sukasi ir šnibžda ir stipriu kvėpavimu
Svaigina lyg vynu mane.
Ten sodo vidury, po didele purėta obelimi, matau, senolė sėdi,
Jos veidą ir akis nukloja lyg auksiniai siūlai per šakas nusiųsė spinduliai,
Jos baltus plaukus nežymiai kedena vėjas,
Ir margina rūbus užkriūtę obelių žiedai.*

*Aš prieinu arčiau. Jinai atsisuka ir pakelia akis:
„Tai tu, sūnel, grįžai namolei?!
Prieik arčiau ir sėsk šalia...
Kiek dienų pralaukiau čia, į kelią žvelgdama tavęs!
Sakyk, ar nepavargai pasaulyje? Sakyk senolei!“
[...]*

*Aš sėduos ir tariau: „Senole mano, jei žinotum, kaip tavęs aš pasiūgau,
Sodybos ir namų laukų plačiujų...
Atsimeni, vaikystėje kadais
Mes mėgdavom išeit laukuosna dujen.*

(V. Mačernis)

Pradžioje mažamečiūs Vytautą ir brolių Vladą Mačerniukus tėvas nutarė mokyti namuose, Šarnelėje. Sukalė suola ir iš Žemaičių Kalvarijos pristatė gerai skaičiusią ir rašiusią, mokytojos cenzo neturėjusią *mokintoją* – Elžbietą Pilipaitytę. Toji paruošė vaikus pradžios mokslui mokykloje. Šarnelės pradinė mokyklėlė – pasilypėjusi į kalvelę prie Barstyčių kelio įkurta 1902 m. Jos istorijoje minimi ir senesni laikai – net 1575-iejai.

Vaikus priėmė mokytojas Kazys Bundza. Visų skyrių vaikai mokėsi kartu. Bet egzaminus už kiekvieną klasę reikėjo laikyti Žemaičių Kalvarijoje. Taip pradėjo kelią į žinių šalį Sondeckių Jackus, ir Mileikų Rozalija, kiti vaikai iš netolimų sodybų. Pradinių klasių mokytojai dažnai buvo vyrai: mokė rašto, amato pagrindų ir ugdė žmogiškąsias vertybes, brandino tautinę sąmonę. Dainėles dainavo ir padėjo įveikti Vinco Krėvės sakinius.

Kita mokslų pakopa nuo penktos klasės prasidėjo Sedoje. Broliams nuomojo kambarį. Knyga, gauta iš mokytojo Felikso Kudirkos ar knygnešio Juškaus rankų, tapo šventa. Telšių vyskupo Motiejaus Valančiaus vardu ženklintoje gimnazijoje Vytautas pradėjo dėlioti poezijos eilutes ir pats. Šapirografu eilėraščius spausdino moksleiviškuose leidiniuose.

Iš 1936 m. lapkričio 18 d. V. Mačernio rašyto laiško Pauliui Jurkui: „[...] *Esu sveikas kaip ažuolas ir galbūt per stipriai reaguoju į visokius niekus. Kiekvienas džiaugsmas padaro mane laimingą ir kiekvienas nors ir menkas liūdesys – nelaimingą. Gal ir negerai, bet ką padarysi – jaunystė! Kada sugrįšim į namus paatostogauti, sugyvuosim, ar ne?! Mano toks šriftas nepuikus ir visas laiškas kleckuotas, bet dovanok. Į nieką nežvelk piktom, net į jaunesnį už save svieta keliauninką. Kas nepatiko, atleisk. Beje, dar užmiršau, jog turime „Šešių žarų“ pirmą numerį. Viršelis „modern“, bet šiaip sau skytkos. Pora eilėraščių randame jo puslapiuose: vieną mano „Tėviškė“ ir antrą Irkos X.“*

Paulių pasiekdavo ir kitokie laišukai. V. Mačernis rašė:

„Pauliau! Visuose Telšiuose esu veins pats. O po savaitės tokio triukšmingo gyvenimo stovykloje dar liūdniau atrodo. Mano čėsas sutvarkytas pagal laikrodį: 6 val. keliuosi, nuo 8–11 val. pamokos, 12 val. pietūs, nuo 2–4 val. pamokos. Po to esu visiškai liuosas. 10 val. einu gulti. Šiaip

santara

Poeto motina jo gimtojoje Šarnelėje. 1971 m. Bernardo Aleknavičiaus nuotrauka. (Santara, 1990 m.)

praktikuoju rašyti su rašomąja mašinėle. Radau seną užmestą mašinėlę ponų Augustinavičių ir barabanijų. Skaitau parsivežtas knygas, bandau į miestą išeiti, bet mieste nėra ko.”

Buvę Telsių gimnazistai atsiminė, kad V. Mačernis mėgdavo pasakoti, jog jo giminė esanti kilusi iš Škotijos (ar Vengrijos) bajorų. „Matyt, jo aukštas ūgis, tiesus grakštus stuomuo, gražus taisyklingas veidas, giliai po antakiais paslėptos tamsios akys ir juodi plaukai ir jam, ir kitiems lengvai pakisdavo mintį – jis galėtų būti bajoras. Ir draugai jam tai pasakydavo. Tat poetas ir prasimanė esąs škotų ar vengrų bajoraitis. [...] Ims kartą ir sugriš į protėvių namus, nešinas karalių gele”, – prisiminė V. Natkevičius.

Su Vytautu „dar pasikeisdavome šapirografuotais literatų laikrašteliais, kurių per vienerius mokslo metus išeidavo vienas arba du numeriai. Jis atsiųsdavo Telsių gimnazijos laikraštelį „Šešios žaros”, o aš jam – „Literatą”, biržiečių moksleivių literatų „oficiozą”...” – rašė biržietis poetas Eugenijus Matuzevičius. Atmintin įstrigo ir daugiau Eugenijaus bendrystės su Vytautu liudijimų. E. Matuzevičius prisiminė: „Su V. Mačerniu neakivaizdiniu būdu susipažinome maždaug 1936–1937 metais, kai jis mokėsi Telsių gimnazijoje, o aš – Biržų. Iš kronikos žinučių moksleivių spaudoje jau žinojau, kad Telsiuose yra jaunas poetas Vytautas Mačernis. Paskui mes pradėjome susirašinėti. O šiek tiek vėliau susitikdavome moksleivių literatų vakaruose, kuriuose dalyvaudavo kelių gimnazijų atstovai. Tada panašaus pobūdžio vakarai būdavo rengiami Panevėžyje, Šiauliuose, Biržuose, Mažeikiuose, Telsiuose, Pasvalyje, Rokiškyje, Kėdarniuose ir kitur.”

Buvęs metais vyresnis Telsių gimnazistas Vincas Natkevičius vėliau „Aiduose” rašė: „Buvau jau vienerius metus studijavęs Kauno Vytauto Didžiojo universitete, į kurį ruošės stoti abiturientas Mačernis. Prieš akis iškyla aukštas, dėl aukštumo truputiuką į priekį palinkęs, juodu garbanų, taisyklingo pailgo veido jaunuolis; kalbėdamas žemaičiuoja, laikosi kiek oriai, bet visa laikysena žmogaus neatstumianti, daugiau patraukianti. Jo eilėraščių rodydavosi „Ateity”, jis buvo slaptai veikiančios Telsių gimnazijos ateitininkų kuopos narys, rengėsi stoti į katalikų Teologijos - filosofijos fakultetą studijuoti anglų kalbos. [...] 1939 rudenį Mačernį išvydau fakultete, ir netrukus jis užsidėjo raudoną „Šatrijos” korporacijos kepuraitę, taigi buvo įstojęs į šią ateitininkų meno draugiją. [...] Paskui, atsimenu, prof. J. Ambrazevičiaus-Brazaičio seminare jis parašė puikų poetiško stiliaus referatą, kartą dalyvavo ir jaunatviškai kalbėjo šio profesoriaus sukvietiamame veiklesniųjų studentų ateitininkų pasitarime. Jo užmojai nepaprasti — tapti poetu mąstytoju, siekti grožio ir tiesos vienybės.”

Daug jaunesnė kraštiečių Stasė Niūniavaitė 2004-aisiais viename žemaičių sambūryje kalbėjo: „Pradėjusi mokytis Telsių gimnazijoje nei Vytauto Mačernio, nei Pauliaus Jurkaus neberadau. Jie jau buvo baigę gimnaziją. Tik garsas sklido apie juos. Muzikos mokytojas Domas Andrulelis kurdavo muziką gimnazijos poetų eilėms. Kaip lakštingala dainuodavo Bankevičiūtė. Su Vytautu Mačerniu ir Paulium Jurkum – Žemaičių Kalvarijos poetais, kuriuos mes, jaunieji, tada gerai žinojome ir dievinome, tiesiogiai susipažinau tik literatūros vakaruose, kurie buvo surengti Mažeikiuose, Kuršėnuose, Tryškiose, Telsiuose ir kitur. Buvau fuksė. Tikras pažiba buvo mūsų Vytautas Mačernis. Kaip gyvą matau ir šiandien jį: liesas, gunktelėjęs kažkokią milinę užšvilkęs skaito jis šaltoje auditorijoje savo sonetus. Dar ir dabar girdžiu jo balsą. Vokiečiai greitai uždarė universitetą. Vytautas Mačernis išvažiuo į Šarnelę. Gyvendama Vilniuje susirašinėjau su Mačerniu. Jis man buvo lyg jaunas Kristus... Ir tos didžiulės, viską perreginčios akys... Aš šalia poeto – tokio tyro, švento jaunuolio – jaučiausi lyg Magdalena. Jam parašiau eiles „Akys” ir kaip broleliui pasiskundžiau, kad esu vėjągaudė merga, vis nusivilinti savo „meilėmis”. Aš jo gėdijausi, man buvo neįjauki, kad Jis, vos porą metų vyresnis už mane, yra toks protoolis, moka daug kalbų... O Jis alleido mano nuodėmes. Atsakyme rašė: „Nenusimink ir nesikrimsk, kad turi karštą kraują ir lakią sielą. Gyvenk ir džiaukis gyvenimu. Būk tokia, kokia esi!”

Vytautas mėgo rašyti laiškus. Juose dovanodavo ir savo kūrybos posmų. Tai buvo ypač būdinga 1943–1944 metų laikotarpiui. Jo kūryba tada buvo domimasi –ypač moksleivių, studentijos sluoksniuose. Taip Mačernio poezija rankraščiais ir kitų padarytais nuorašais pasklido po Lietuvą dar iki jo mirties. Literatū, poezijos mėgėjų sąmonėje jo kūryba jau buvo tapusi literatūrinio gyvenimo faktu, nors dar nebuvo išleidęs nė vienos savo eilėraščių knygelės. Vytautui žuvus, žemėje paslėptiems rankraščiams, kitiems nuo drėgmės tapus neįskaitomiems, galima buvo džiaugtis laiškuose likusia poezija ir pamąstymais. Tai patvirtina ir E. Matuzevičius: „Su Vytautu buvom susitikę

tik kelis kartus. Laiškai buvo pagrindinė bendravimo forma.” V. Mačerniui patiko Bernardo Brazdžionio poezija. Dar domėjosi J. Kossu-Aleksandravičium (J. Aisčiu), Antanu Miškiniu. „*Man atrodo, kad pačiuose pirmuose Vytauto eilėraščiuose, išspausdintuose moksleivių spaudoje, šiek tiek ryškiau jaučiama Bernardo Brazdžionio įtaka. Vytautas vertino ir gerbė Vinco Mykolaičio-Putino poeziją. Jis mėgdavo pabrėžti, kad atėjęs laikas lietuvių poezijoje sustiprėti gilesnei filosofinei tėkmei*”, – rašė E. Matuzevičius.

1939 m. vasara ypač suartino Šašaičiuose gyvenusius Juozą ir Paulių Jurkus bei Vytautą Mačernį. O kitais metais, studijuojant universitete Kaune, *karčemėlė pas Čepurną* ilgam subūrė intelektualių, poetinį žodį branginusių jaunuolių būrelį: V. Mačernį, P. Jurkų ir nuo Biržų krašto studijuoti atkakusius E. Matuzevičių, Bronių Krivicką. Tai vis *šatrijiečių, žemininkų* pozicijas pasirinkę poetai. Meilė gimtajai žemei, vitališkasis pradus tapo svarbiausiu jaunųjų poetų įkvėpimo šaltiniu. Šią tezę pagrindžia „Varpo” almanache (1 t.) išspausdintas E. Matuzevičiaus eilėraštis „Zemė”:

*Išiek naktin ir apsikabinki sodrią žemę, –
Mes jos vaikai, jos kraujas ir ugnis...
Pajusi ją, pajusi širdį, vienišą, neramią,
Išgirsi balsą jos kaip tolimas vilnis...
Tai ji... tai ji, tai mūsų žemė!*

Gal šis E. Matuzevičiaus eilėraštis kaip programinis kūrinys turėjo tapti *žemininkų* leitmotyvu? Šiandien sudėtingos, mirtimis, trėmimais, miškų slapyvietėmis ženklintos karo ir pokario metų jaunosios kartos poetus galima pamatyti ir prisiminti stebint Krinčio muziejaus studuose eksponuojamas nuotraukas. Į mus žvelgia nuotaikingi humanitarinių, literatūrinių polinkių moksleivių (daugiausia iš V-VIII klasių) Mamerto Indriliūno, Broniaus Krivicko, Pauliaus Drevinio, Kazimiero Vasiliausko veidai. Eugenijus Matuzevičius ir Kazys Bradūnas kariūnų uniformomis, vėliau – taip pat abu tik jau su Pauliumi Jurkum, Vytautu Mačerniu – Vilniaus universiteto studentai. Yra Broniaus Krivicko ranka rašytos pastabos Eugenijaus Matuzevičiaus knygai „*Audros paukščiai*” (1944 m.) ir Vytauto Mačernio eilėraščių kopijos.

Čia reiktų atsiminti ir bendrais literatūriniais interesais su minėtais poetais gyvenusius išsilavinusius, apsikabčiusius to paties būrio vaikus Leonardą Žitkevičių ir Petrą Zablocką. Jų ir vada išrinkto E. Matuzevičiaus trijulė buvo tituluojama Biržų „*Veimaru*”. Man dar pasisekė 2005 m. pasikalbėti su Panevėžyje gyvenusiu ilgaamžiu poetu, Sibiro tremtiniu Petru Zablocku-Šilojumi. „*Mūsų eilėraščiai buvo jaunatviški, šviesūs, kaip ir mes patys*”, – sakė poetas. Ši trijulė buvo aktyvi moksleiviškų žurnalų bendradarbė. Biržų literatų kūrybą spausdino „*Ateities spinduliai*”, „*Moksleivių varpai*”, „*Ateitis*”. Iš spaudos sužinota, kad Vilkaviškyje aktyviai reiškiasi jaunas Kazys Bradūnas, Telšių krašte – Vytautas Mačernis. E. Matuzevičius pradėjo su jais susirašinėti, prasidėjo artimesnė literatūrinė pažintis, ypač sustiprėjusi studijų metais.

Iš pat pirmųjų dienų iš Kauno į Vilnių perkelta Humanitarinio fakulteto studentai puolė prie visuomenės siūlomo dvasinio peno. Ir Vytautas įprato lankytis Filharmonijos koncertuose. Karo metais ypač jaudino liaudies ansamblio programos, pribloškė W. A. Mozarto *Requiem*. Jis tarytum įprasmino skausmą dėl žemaičių kankinių, 70 vežimų vilkstincėje iš Rainių miško tempiamų... Dėl Vokiečių, Gaono, Dominikonų, Arklių, Rūdninkų ir kitų gatvių gete gyvenusių pažemintųjų, į Sibiro platumas gyvuliniais vagonais ištremtųjų... „*Bėgdami universitetan, kartkartėmis pastebėdavom nebe žmonių, bet skeletų kolonas su geltonomis žvaigždėmis ant nugarų, nusukdavom pilnas siaubo akis nuo vėjo plaikstomo pakaruoklio Katedros aikštėje, virpėdavom šaltose, nekūrentose auditorijose ir bendrabučiuose, o valgyklose maitindavomės arklienos kotletais. [...] O jaunimo gaudynės reicho darbams!*” <http://www.tekstai.lt/metai/200507/skotai.htm-51> – atsiminimuose rašė P. Aukštikalnytė-Jokimaitienė.

Eina, būdavo, Vytautas senamiesčio gatve kiek svyruodamas, rankos palto kišenėse, atrodė, sunkiai, tarsi švininėmis kojomis dėliodamas žingsnius. Lieknas, gal per aukštumą kiek kumpte-

lėjęs. Alfonsas Nyka-Nyliūnas (Alfonsas Čipkus) rašė: „[...] *Nedarnių judesiu, bet gerai suderintu su apyskurdžiais rūbais; tamsūs, trumpai pakirpti plaukai su perskyrimu kairėje pusėje, didelės ir taip pat tamsios akys, drėgnos ir liguistai švintčios; gražus, bet nelabai taisyklingas veidas, gražus su kontrastu ir netaisyklingumo estetika; didelė anglosaksiškosios rasės nosis [...]. Tame ansamblyje buvo kažin kas dvasininkiško ir aristokratiško [...]*”. Tačiau būtent Vilniuje „[...] sužibo V. Mačernio žvaigždė (jis dažniausiai minimas atsiminimuose kaip romantinis karo metų poeto etalonas), susiformavo jo legenda (Putinas rituališkai jį „išventina” į tikrus poetus, – šis epizodas kartojasi daugelyje atsiminimų)”, – yra prisiminusi Solveiga Daugirdaitė.

Vytautas Mačernis, nuo 1940-ųjų Vilniaus universitete studijavęs anglų kalbą bei filosofiją, lankė ir lituanistikos paskaitas. Klausęs Vinco Krėvės, Vinco Mykoliaičio-Putino, Vladimiro Sezemano kursų. Mokėsi užsienio kalbų, ypač prancūzų, manė galėsiąs studijuoti Sorbonoje. Atostogų metu lankė Kulautuvoje vykusius vokiečių kalbos kursus, nes diplominį darbą norėjo rašyti apie Friedrichą Nietzsche. Jo bibliotekoje kaupėsi pasaulio filosofų Immanuelio Kanto, Edmundo Husserlio, Henrio Bergsono, rašytojų Arthuro Rimbaud, Charles Baudelaire'o ir daugelio kitų autorių kūriniai originalo kalba.

E. Matuzevičius yra parašęs: „*Jau tada mes vertinome ir gerbėme V. Mačernį. Ypač mums didelį įspūdį padarė Vytauto skaityti fragmentai iš „Vizijų”.*” Kas jis: filosofas, poetas?

Studijų metais Kaune, vėliau Vilniuje suartėjo bendraminčių būrelis: Paulius Jurkus (V. Mačernio žemietis, prozininkas, poetas), Kazys Bradūnas, Alfonsas Čipkus (Alfonsas Nyka-Nyliūnas), Kazys Umbrasas, Pranė Aukštikalnytė, Gediminas Jokimaitis, Balys Serevičius, Pranas Kozulis, Bronius Krivickas, Mamertas Indriliūnas, Eugenijus Matuzevičius... Poezijoje pradėjo ryškėti nauji vardai: Henrikas Nagys, Leonas Švedas, Leonardas Žitkevičius, Medardas Bavarskas, Jonas Sereikis, Leonas Narbutas, Paulius Drevinis, Petras Zablockas ir kiti.

E. Matuzevičius prisiminė, kad „[...] *ne kartą su Vytautu Mačerniu, Kaziu Bradūnu, Prane Aukštikalnyte, Julija Švabaite-Gylienė (g. 1921), Bronium Krivicku ir kai kuriais kitais to meto literatais studentais esame buvę pas Vincą Mykolaitį-Putiną. Jis buvo suorganizavęs kūrybos seminarą – studentų literatų būrelį, kuris retkarčiais rinkdavosi jo namuose (Tauru g.). Tai vokiečių okupacijos metais (ypač po Vilniaus universiteto uždarymo 1943 m.) mums suteikdavo tam tikros dvasinės stiprybės. O gal ir profesorius tada dvasiškai būtinai reikėjo tokio bendravimo. V. Mykolaitis-Putinas teigiamai vertino bei mėgo V. Mačernio kūrybą, ypač jo „Vizijas”.*”

Įvairiuose atsiminimuose galima rasti patikinimų, kad su V. Mačerniu buvo įdomu bendrauti. Vytautas mokėdavo šmaikščiai pašnekti, pajuokauti... Jis nesistengdavo pamokslauti, mokyti kitus, bet vis dėlto gana dažnai suvokdavo esąs pranašesnis už kitus. Dar besimokydamas gimnazijoje, pradeda grįsti savo kūrybą filosofiniais apmąstymais, siekia sujungti filosofinius ir poetinius elementus. Vytautas pasirodydavo esąs intelektualesnis, jis daugiau apsiskaitęs už kai kuriuos savo bičiulius ar pašnekovus. Bene daugiausia apie savo kūrybinius planus, dvasinę būseną, pažinimo alkį, svajones, požiūrį į didžiąją pasaulinę literatūrą, kitas meno vertybes jis yra rašęs laiškuose savo draugei Bronėi Vildžiūnaitėi.

E. Matuzevičius yra rašęs, kad „*Vytautas mėgdavo padainuoti. Šia prasme ypač sutardavo Kazys Bradūnas ir Vytautas – jie neblogai dainuodavo. Dažniausiai lietuvių liaudies dainas. Kai susirinkdavome, Vytautas neatsisakydavo savo eilėraščių padeklamuoti. Nemažai ir kitų autorių eilių jis mokoje atmintinai. Kai būdavo poetiškai nusiteikęs, mėgdavo ir savo bičiuliams, ir studijų kolegėms deklamuoti angliškai – dažniausiai Edgaro Po eilėraščius... Studijų metais V. Mačernis pastoviai domėjosi Oskaro Milašiaus kūryba. Sakydavo, kad jo poezija jam esanti labai artima, gimininga. O. Milašius įtaka jaučiama „Vizijų” cikle”, – rašė E. Matuzevičius. Vytautui patiko Albino Žukausko eilėraščių knyga „Laikai ir žmonės” (1938). Tam tikra prasme V. Mačernio „Vizijos” buvo artimos A. Žukauskiui, nes šie abu poetai mėgo ir laisvesnę eilėavimo formą, abu – dideli O. Milašiaus poezijos gerbėjai. „Vizijos” V. Mačernis laikė išbaigtu kūriniu, datavo tokiu priedašu: Šarnelė, 1939–1942 m.”*

V. Mačerniui teliko išlaikyti baigiamuosius egzaminus. Tačiau 1943 m. kovo mėnesį vokiečių okupacinė valdžia universitetą, kaip ir daugelį kultūros įstaigų, uždarė. Gyventi Vilniuje pasidarė pavojinga. Vytautas bijojo, kad jo nepaimtų darbams Vokietijoje. Juolab, kad jis tapo matomas:

buvo gavęs gido po Vilnių darbą. Pasiskolinęs svetimą pažymėjimą V. Mačernis išvyko į tėviškę Šarnelėje.

Į Vilnių V. Mačernis važiuodavo pro Šiaulius. Laukdamas naktinio traukinio visą dieną praleisdavo mieste. Saulius Sondeckis vis dar man pasakoja apie bendravimą su Vytautu Mačerniu: „Dar mokiausi Šiaulių gimnazijoje. Karo metais į Vilnių tiesioginio traukinio nebuvo. Vokiečių okupacinė valdžia dienomis leisdavo pravažiuoti krovinius ešelonus, o naktį keleivinius – apsidrausdavo nuo traukinių sprogdintojų. Dažnai Vytautas apsidodavo mūsų namuose Dvaro gatvėje. Atmenu pirmuosius susitikimus. Iš apspusių kelnii ir sukaupto žvilgsnio negalėjai spręsti apie atėjusįjį. Buvau gerokai jaunesnis. Pradžioje maniau, kad prastas bus pašnekovas. Klydau. Visada po trumpos tylos pradėdavome kalbėti apie muziką, Vilniuje girdėtus koncertus. Dar gimnazijoje Vytautas pradėjo domėtis filosofija. Pirmą kartą ir aš, gimnazistas, išgirdau jo samprotavimus apie tuomet madingą Hippolyte Taine'o filosofiją. Aišku, išigijau šio filosofo lietuvių kalba išleistų raštų, bandžiau juos suprasti.

Vytautas mokėjo įvertinti perskaitytas knygas, rekomenduoti vieną kitą paskaityti. Pastabas mėgavo pasižymėti. Šarnelėje Mačernis buvo sukaupęs didelę ir vertingą biblioteką. Nuo lentynos paimdavo vieną kitą knygą ir paduodavo skaityti. Štai, rankose laikau Wladyslawo Reymont'o „Kaimiečius“ ir Fiodoro Dostojevskio romaną „Nusikaltimas ir bausmė“. Aš dar gimnazistas, o gavau skaityti tokią rimtą literatūrą! Bet Mačernis pasakojo, kad jis pats apie Dostojevskį, Tolstojų referatą rašęs dar Telšių gimnazijoje. Sakęs, kad Dostojevskio kūryba jam padėjo pažinti save, buvo kelrodis ieškant dvasinio gyvenimo savaties. Gaila, kad neišsaugojau Mačernio komentarų apie rekomenduotą skaityti romaną. O knygos liko – nebebuvo kam jų grąžinti...

Visi Vytautą pažinojusieji tvirtino, kad jis buvęs labai darbštus, atkaklus, nepaprastai gabus kalboms. Mano šeimoje ir šaišaičiuose buvo kalbama, jog Mačerniukas moka net dešimt kalbų! Išmokdavo greitai. Karo metais Šarnelėje buvo priklaustas sužeistas rusų kareivis – juk žmogus! Apgydė, o Vytautas, žiūrėk, po mėnesio apie literatūrą jau bandė šnekėti rusiškai“, – prisiminė S. Sondeckis.

Dabar jau S. Sondeckio prisiminimai nutįsta ir į senelio Lauryno Sondeckio tėvoniją, link Žemaičių Kalvarijos. Miestelio bažnyčioje garsėjo vargonininkas Telesforas Reivydas, mokęs dainuoti šaulius ir bažnyčios chorą. Saulys buvo Izidorius Mačernis, o katalikiškų organizacijų veikloje aktyviai dalyvavo Vladas ir Antanas Mačerniai. Parapijonys eidavo paklaustyti gražiai J. Naujalio giesmynė suguldytas giesmes bosu giedojusio vargonininko Vaclovo Steponavičiaus. Kunigo Jono Petrauskio iniciatyva Žemaičių Kalvarijoje Mikos namuose atidaryta „Saulės“ pradžios mokykla: ant aukšto Žvirgždų kalno dideliais langais į parapiją žiūrėjo. Mokytojos – dvi kaunietės panelės. Mėgstamas šarneliškių vaikų mokytojas buvo Kazys Kerpauskas. Gebėjo vaizdžiai papasakoti Lietuvos istoriją ir perduoti po kruopelę tėvynės meilės.

Didžiųjų Žemaičių Kalvarijų atlaidų metu rinkdavosi gausių maldininkų būriai, šimtai kunigų. Švenčiami buvo Šv. Kryžiaus, Dievo Kūno, Šv. Dominyko, Šv. Jackaus, Šv. Mykolo atlaidai, Naujieji Metai. Didžiausia – Šv. Panos Marijos apsireiškimo šventė. Įvairiaspalves minias žmonių liepos mėnesį sutelkdavo net dešimt dienų vykusi Didžioji Kalvarija. Sukrusdavo aludariai, prekiautojai, „kermošavo“ gamintojai, prie Varduvo kaldavo pavėsines, atykėliai išikurdavo gyventojų sodybose. Net iš Latvijos, Lenkijos, Prūsijos prisirinkdavo čigonų. Gyventojai nerimastavo dėl savo turto. Čigonai dažniausiai vogdavo neapsaugotas vištas, atviruose garduose spygaujančius paršelius, antis. Šurmulį skleidavo čigonų laukiami arklių jomarkai. Būrė kortomis. Šeštadieniais griaudėdavo dūdų orkestrai.

Šventorius skendėdavo aukso, sidabro siūlais margintų bažnytinių vėliavų, baldakimų, arnotų šilkuose. Prie didelių vargonų muzikavo ir žinomi Lietuvos vargonininkai, bažnytinių chorų vadovai. Šventės tarsi nesibaigdavo. Kalvelės ir aplink jas, apie birštvas vinguriuojantys takeliai pasipuodavo baltomis moterų skpetomis. Tik iš toliau į atlaidus keliavo vežimaičiais. Kojos basos, bateliai rankose – kad nesušlapintum rasoje, nenutrintum mindamas paruge. Motina sarmatija: „Vaikščioti nemoki, žiū, per penkeris atlaidus batus ir aplamdai... Kad taip vėplinėji, reikia su klumpėmis bristi...“ Palei šventorių darbų nuvargintas kojas numazgoja ir į klėsnės pasausina vyrai. Į

miestietiškas „lakierkas“ jas sugrūdę pradeda Kristų garbinti. Dabar jau naužbažnyčioje per procesiją jie dabos mergas, tos raus kaip pinavijos, visi lauks palaiminimo ir nuodėmių atleidimo.

Pirmasis kuniga į Žemaičių Kalvariją atvežė Merkelis Giedraitis. O 1636 m. jau minima Gardų parapija. Vyskupas **Jurgis Tiškevičius** pastatė naują bažnyčią, pakvietė vienuolius dominikonus. Jau XVII a. pastatyta devyniolika Kalvarijų **koplyčių**. 1927 m. Žemaičių Kalvarijoje įsikūrė marjonai. Jie išlaikė pradžios mokyklą, kurioje dėstė seserys kazimierietės. XX a. pr. vilnietis meistras Juozapas Radavičius (1857-1911) Žemaičių Kalvarijoje pastatė didelius naujus vargonus. Jis vargonų meistrystės amato tobulinosi Prancūzijoje, todėl jo instrumentuose atsispindi prancūziškojo romantizmo subtilumai. Žemaičių Kalvarijos vargonams sukonstravo dvi manualines ir pedalinę klaviatūras. Jos gali suskambėti dvidešimt penkais balsais. Tai ne tik didžiausi vargonai Plungės dekanate, tačiau ir vieni didžiausių visoje Žemaitijoje.

S. Sondeckio atsiminimuose – karo metais Žemaičių Kalvarijoje vargonavęs Albinas Jasenauskas (1886–1973). Perėmęs iš brolio Veiverių mokytojų seminarijos tradicijas, vargonavimą studijavo Varšuvoje. Griežė smuiku Kijevo simfoniniame orkestre. Vyskupo J. Staugaičio kvietimu 1933 m. apsigyveno Telšiuose. Paruošė gerų bažnytinių, mokyklų chorų, organizavo dainų šventes. Buvo žinomas kaip vargonininkas virtuozas. Karo metais mokytojavo dvimečiuose Telšių muzikos mokytojų kursuose.

Sondeckių Saulius, Šiaulių muzikos mokyklos moksleivis, daug savo malonumui grojo smuiku, fortepijonu. Su nostalgiška gaida profesorius pasakoja: „Karo metais vyskupas **Vincentas Borisevičius** iš Telšių pasitraukė į Žemaičių Kalvariją. Kartu su juo atvažiavo ir vargonininkas, grojęs vyskupo aukojamų šv. Mišių metu Telšių, dabar Žemaičių Kalvarijos bažnyčiose, **Albinas Jasenauskas**. Čia jo vargonavimą ir girdėjau. Labai patiko ir, vasarodamas pas senelį, vis atbėgdavau į bažnyčią paklausyti muzikos. Po šv. Mišių vargonininkas likdavo muzikuoti. Man leisdavo sėdėti ir klausyti. Mūsų krašte buvo saugu, ir aš namo parlėkdavau jau sutemus. Vargonininkas žinojo, kad mėgstu muziką, ja domiuosi, smuikuoju. Vyskupo Borisevičiaus aukojamų šv. Mišių metu, akompanuojant Jasenauskui, atlikdavau nedidelius kūrinėlius. Mišių metu giedodavo ir jo dukra **Teresė**. Grojau ir **Pauliaus Jurkaus** tėvo laidotuvėse. **Jasenauskas** iš Telšių atsivežė savo fortepijoną ir pastatė vienos moteriškės kaimo trobeje. Aiseit, paslėpė. Man buvo leista juo naudotis. O kiek atvežė gaidių! Tik imk ir grok.“

1944 m. vasarą į tą pirkelę S. Sondeckis atėdavo kartu su atvykusiu jaunučiu Panevėžio teatro artistu Donatu Banioniu. Jis – Šarnelėje, Šašaičiuose?

1944 m. Šarnelėje, su iš Lietuvos besitraukiančiais Juozu Miltiniu ir Vaclovu Blėdžiu pas Mačernius atsirado ir Donatas Banionis. Visi trys iš Panevėžio per Šėduvą keliavo į Žemaitiją, į Telšius, kur jau buvo apsisitojęs teatro dailininkas Liudas Vilimas. Tačiau Telšiuose pasijuto nesaugūs ir važiavo toliau, link Šarnelės. Čia vasara buvo rami. „*Frontas stabtelėjo. Jeigu ne karas, tą laiką galima būtų vadinti savotiška Antikos akademija. Turtinga Vytauto biblioteka, puikus gamtovaizdis, laisvas laikas pamąstymams. Ypač išsilavinęs jaunas poetas-pašnekovas teikė stimulus intelektualiems disputams. Bėgo dienos, o vokiečių kariuomenė vis nesitraukė. J. Miltiniui ir V. Blėdžiui nusibodo laukti, ir jie išvažiavo kas sau. Su Vytautu susidraugavome ir likau laukti fronto*“, – beveik po septynių dešimtmečių man pasakoja Donatas Banionis.

S. Sondeckis gerai atsimena 1944-ųjų vasarą Šašaičiuose: „*Nuo seno vaikai vasaromis Varduvoje mirkdavo. Pliuškenosi visi kas gyvas. Ir karo metais į Šašaičius suvažiuodavo giminaičiai. Aš su keliais draugais, atkakęs iš Šiaulių, senelio namuose gyvenę vyresnis mano pusbrolis Gediminas ir jaunesnysis Algimantas. Atvažiavo ir Panevėžio valstybinėje gimnazijoje mokėsis, vėliau Grenoblio, Paryžiaus universitetuose studijavęs, tuosyk Sedos progimnazijos mokytojas – mano dėdė Jonas Šukys su šeima. Prie vandens papramogauti atėdavo ir literatas, Kauno Šančių gimnazijos mokytojas, Sondeckių – Kazlauskų kaimynas Paulius Jurkus, jo brolis kalbininkas Juozas Jurkus, panevėžiečiai artistai. Prie jų prisijungė emigracijai besiruošiantis Žemaičių teatro direktorius dailininkas Telesforas Valius. Pavakariais sodyboje visi kas gyvas buvo vaišinami vakariene. Gerdami pieną su medumi kalbėjo apie politiką, meną, literatūrą.*“

Dabar Sondeckių – Kazlauskų ūkyje Šašaičių kaime buvo tikra stovykla. Rinkdavosi giminaičiai, besitraukiantys nuo fronto žmonės, atėdavo Vytautas Mačernis. Čia pat kieme jie žaidavo

krepšinį, juokavo, net rengė poezijos valandas. A. Nyka-Nyliūnas, kaip ir kiti liudininkai rašė, kad V. Mačernis mėgo skaityti poeziją. Deklamuodavo kiek žemaičiuodamas, „*kiekvienam dalykui surkundamas naują ir niekur negirdėtą melodiją*.” Nepakartojamas, sugestyvus buvo ir jo balsas. Įsimintinos poezijos valandos... Tarsi karas jau praėjo pro šalį.

Jonas Šukys yra rašęs: „*1944 m. vasarą vykome čia, į kaimą, praleisti vasaros atostogų. Tos atostogos užsitęsė dar vieną mėnesį, kol frontas pajudėjo nuo Šiaulių. [...] Dabar vėl kalbėdavomės su V. Mačerniu, kuris po ilgo nesimatyimo atrodė labai išsilavinęs ir pasirusęs rimtam literatūriniam darbiui. Vytautas skaitė prancūzų poeziją, ypač domėjosi simbolistais, tobulino kalbos įgūdžius ir ruošėsi studijuoti Paryžiuje.*”

Vyresnieji kalbėdavo filosofinėmis, literatūrinėmis, teatrinėmis temomis, dalindavosi mintimis apie žmogaus būties problemas, meną. Tačiau 1944-aisias vis aktyviau politikuodavo, pasakodavo kas ką girdėjęs per radiją. Dalindavosi radijo žiniomis, gandaiis tai apie vokiečių, tai rusų armijos dislokacijos vietas, aptarinėjo amerikiečių „ketinimus gelbėti Lietuvą”. Girdi, sklinda gandai, kad smarkiai juda link Lietuvos bolševikai. Gandai – kasdienis užsiėmimas: liepos 10-ąją, sekmadienį rusai jau Vilniaus priemiesčiuose.

S. Sondeckis atsimena dvidešimt trejų Vytautą kiek atsitraukusį nuo triukšmingesnės kompanijos. Kažką maštantį... Aplinkiniams tai nebuvo naujiena. Kaimo žmonės kartais net drėbteldavo: „*Pamanyk, koks fanabernas...*” Iš kur jis toks?

Saulius ir Donatas kompanijoje jauniausi. Donatas ir teatre dar labai jaunas artistas. Įkūrus Panevėžyje teatrą troško būti J. Miltinio priimamas. O priimtas visomis išgalėmis siekė tobulėti. Viena iš senų svajonių – išmokyti skambinti pianinu. Juolab, kad ir J. Miltinis skatino aktorius išmokyti groti net keliais instrumentais. Girdi, žmogaus galias ugdo. Muziką Donatas visada mėgo, tik neturėjo galimybių jos mokytis. Tačiau atvažiavęs į Panevėžį ir priimtas į ką tik susikūrusį teatrą, mokėsi groti akordeonu, susirado mokytoją, kuri už nedidelę kainą galėjo jį mokyti skambinti fortepijonu. Sekėsi visiškai neblogai. Gana greitai jau galėjo iš klausos parankioti akordus netoli glėžinkelio stoties šokiams grojusiam ansambliuke. Vėliau skambindavo net spektaklių metu. O Šarnelėje? Kartais palikdavo vyresniųjų intelektualias „*platoniškas akademijas*” ir kartu su bendraamžiu Sauliumi eidavo į trobelę prie A. Jasenauskio fortepijono. Net ir šiandien profesorius Sondeckis man patvirtina: „*Donatas labai muzikalus! Aš iš Jasenauskio paliktų rinkinių grojinėju (vis tik Šiauliuose mokiausi pas puikią, reiklį pedagogę Sofiją Juodvalkienę!), o jis paklauso, paklauso ir bando improvizuoti, kažką pakartoti. Malonu tas valandas prisiminti.*”

Tik baigiantis vasarai Žemaičių Kalvarijoje atsirado vienas vokiečių kariuomenės dalinys. „*Už kelių kilometrų esančiame grafui Konstantinui Boel Pläteriui kadaise priklausiusiame didžiuliam Plinkšių dvare pasirodė pučiamųjų orkestrėlis. Susirinko batalionas, kuris turėjo neleisti rusams užimti šios teritorijos. Agituodavo jaunimą satoti į vokiečių armiją. Vietos gyventojus veikė gąsdinimais: ateis rusai – vyrus šaudys. Skambėjo ir patriotinės kalbos – tokios buvo nuotaikos. Antrojo fronto visi laukė kaip išsigelbėjimo. Tikėjo amerikiečiais, kad išvauduos*”, – prisimena S. Sondeckis.

Pagaliau frontas pradėjo artėti: liepos 13 d. vokiečiai paliko Vilnių, po dešimties dienų – Panevėžį, 27-ąją – Šiaulius. Juoda ugninė banga artėjo link žemaičių. Kanonadų gausmumui artėjant kaimo sodybose žmonės kasė duobes, slėpė brangiausias daiktus, knygas.

Baimės buvo pilni namai ir Šarnelėje: slepiami, gelbėjami žydai. Žemaičių Kalvarijų bažnyčios klebonai kunigai marijonai Klemensas Kačergius ir Vladas Polonskis išslapstė Panevėžyje gerai žinomą gydytoją Samuelį Sauchatą. Iš Telšių atvežė paslėpti ir medikų Blatų šeimą. Jau pokaryje kurį laiką gyvendama su seserimis Blataitėmis negalėjau atsistebėti gyva žemaitiškos kalbos gaida nuspalvintais jų tarpusavio pokalbiais. Meilės žmogui, gerumo kaip žvėrimis persekiojamiems Petchauskams užteko ir Sondeckių namuose. Vytauto motina gydė sužeistą rusų kareivį Dmitrijų. Vyskupas Vincentas Borisevičius saugojo bažnyčią nuo politinių skersvėjų ir prievartos. Ko neatliko fašistai, padarė enkavedistai: 1946 m. vyskupas buvo suimtas, kalintas ir kankintas, 1946 m. lapkričio 18 d. sušaudytas. Jo atminimui skamba varpas Vilniuje, [Tuskulėnuose](#).

Metę darbus, nuo karo žmonės ieškojo saugaus kampo. Kas važiavo dviračiais, kas vežimais, kas pėdino ir prašė vokiečių pavežami. Judėjo link atokesnių kaimų, tarytum juos galėjęs aplenkti karo košmaras. Kiti skubėjo prisijungti prie atsitraukiančios armijos ir kartu palikti Lietuvą.

S. Sondeckis atmena ir paskutinį pasimatymą su Paulium Jurkum: „*Matant masinį vokiečių atsitraukimą Plungės link, Paulių Jurkų apėmė panika. Spalio 6 d. į Šašaičius užsuko paskutiniai vokiečių kareiviai: nusiprausė, nusiskuto, išvažiavo. Sakė, kad jų mašina jau paskutinė, jeigu norite – traukitės kartu. Už jų – jau rusai.*

Šaltokos spalio dienos. Su dviračiu iš Šiaulių atvažiavusiu savo draugu, jaunu daktaru Kaupiu (Kaupu) netikėtai į mūsų kiemą įlėkė vienmarškinis, panikos apimtas Paulius Jurkus: „Rusai ateina, rusai ateina...“ Su visais ir su manimi atsisveikinę draugai skubėjo gyvastį išnešti, išrūko Vokietijos link“, – pasakoja S. Sondeckis.

Pabėgėlių daugėjo, arkliai nerimavo, žmonės išsiskirdami glėbiavosi, verkė, o Vytautas negalėjo apsispręsti kaip pasielgti: nenorėjo jis palikti Lietuvos ir savojo Broneliuko (Bronės Vildžiūnaitės).

*Ateis čia karavanas ir klajoklių gaujos;
Kaip lapas kris jie tyruos, mirs kaip musės...
O mes kur einam, kur keliaujam,
Kur eina visos dienos mūsų?*

(V. Mačernis)

„Po juodu karo debesiu ištryško ir nutilo Vytauto Mačernio poetinis žodis. Karas jau stovėjo prie Lietuvos slenkščio, kai jis rašė pirmuosius eilėraščius. Vokiečių tankai dar tebedraskė Žemaitijos laukus, kai jis paliko neužbaigtą paskutinį kūrinį. Šitas sutryptų žmogišių vertybių, netikrumo ir siaubo laikas atkirto V. Mačernio kūrybą nuo įprasto jaunystės lyrikai lengvabūdiško entuziazmo ir rausvos romantikos...“ – rašė Vytautas Kubilius.

„Rašytojas tai: nenumaldomas teisėjas kitiems ir sau, tai aukščiausio laipsnio moralinė asmenybė. Rašytojas turi būti šventas, tačiau niekad nepasitraukti iš purvinių žmonijos aikščių ir, visą tą purvą sendamas ir naikindamas, žmonijos aikštes švariom paversti. Poezija turi būti kelianti, tik ne už kaklo virvę užnerianti, bet žmogaus žingsnius palengvinanti. O tokią poeziją rašyti reikia būti amžinai degančiu, amžinai liepsnojančiu. Ramybė, pasitenkinimas ir geras, laimingas gyvenimas turi būti užmirštas. Kas šito kelio nebijo, tas gali stoti į skausmo didvyrių eiles. Tas kelias, tai vizionierių kelias: pirmyn ir aukštyn, nuolat geresniu žingsniu, taip ligi amžinybės. Už tai užmokesnio jokio nereikia, nes kas jau paėmė, tas nebevertas toliau eiti. Rašytojo vienintelis užmokesnis – tai amžinybė. Visa kita niekai“, – savą poziciją 1939 rugpjūčio 19 d. Šarnelėje dėstė Vytautas Mačernis.

Viename sonete autorius filosofavo: žmogui verta siekti ne vadinamo laimingo, turtingo, lengvo gyvenimo, bet prasmingo. Tokio, kuris pažymėtas kūrybingu darbu ir kova dėl aukštųjų idealų. Domėjimasis egzistencialistų filosofija, poetui buvo prielaida teigti, kad mirtis yra kaip perspėjantis šauklys, primenąs, jog su ja baigiasi mūsų gyvenimo kova ir darbai, todėl reikia prasmingai gyventi siekiant savaties (*Selbstsein*) įprasminimo.

1944 m. spalio 7 dienos rytą V. Mačernis dar baiginėjo „*Songs of Myself*“ fragmentą.

Vytautas nežinojo, kad su Paulium Jurkum jie apsilenkė. Ir dabar su Donatu Banioniu Vytautas susiruošė važiuoti iki Žemaičių Kalvarijos pasiimti Pauliaus: galop nutarė kartu trauktis. Bet pakelyje, prie Striaupių vienkiemio sutikti lietuviai vyrai juos atkalbėjo: jei gyvybė brangi – grįžkit... Vytauto vežimaitis dardėjo žmones prarijusių keliu. S. Sondeckis, iki šiol nepamiršęs matyto kraupaus vaizdo, pasakoja: „*Kapinių kalnelis, kelias aplink, išplatėjimas. Vytautas pravažiavo Dievo motinos kopyčią, užsuko už Šventos Veronikos... Priešais – Jurkų namas. Po pietų žmonės pamatė nuo Sedos į Kalvarijos pusę riauojančių rusų tanką: driokstelėjo numestas vienintelis sviedinys. Išvertė stulpą, lyg kruša pabiro ant Jurkų namo stogo... Mirtis atsėlino iš Urbono daržo: Vytautui skeveldra pataikė į galvą ir išlindo prie akies, raudonu krauju ruožu brūkstelėjo nuo smilkinio per veidą.... Jis ir liko brikelyj besėdįs. Skeveldra suplėšė arklį, bet gyvulys gerai žinojo tuos paskutinius žingsnius į Jurkų kiemą – įtempė vežimą ir nuplėštu šonu krito... Visą naktį žmonės bijoję prie mirusiojo prieiti.*”

Kitą rytą aplinkui spengė tylą. Klydinėjo mieguistas vėjas. Dar nebuvo nei vokiečių, nei rusų. Tvyrojo baimė. Nebevežė Vytauto į miestelį, nes ten jau dundėjo pabūklai. Vežimas su per trumpu aukštam vyriui karstu pasuko Šarnelėn. „Naujojo poetiško meistro vadintas Vytautas Mačernis amžiams nurimo savo žemėje, ant Žyvrinčio kalnelio.

*Buvo spalīs. Vėjo katinukas
Žaidė lapais parkų takuose.
Saulės lempa su stiklu nurūkusiu
Tyliai geso vakaro šiuurpe.*

(V. Mačernis)

„Žmogus – didžiausia paslaptis visatos slėpinių. [...] Mokėjime gyventi nors dūžtančiose formose“, – rašęs V. Mačernis. Poetė ir tautosakos tyrinėtoja vabalninkietė Pranė Aukštikalnytė-Jokimaitienė (1922-1989) savo kartą pavadino tragiškąja. Tai vis šiai Vytauto Mačernio aplinkos okupacijų metais dvasiškai ir fiziškai laužytai jaunų kūrėjų kartai priklausė poetai, literatai. Mamertas Indriliūnas (1920–1945) – daug žadėjęs kritikas, poetas ir vertėjas, nespėjęs realizuoti savo neeilinio talento, nes gyventi jam buvo lemta tik dvidešimt penkerius metus. Mamertas buvo be galo kuklus, santūrus ir tylus. Labai artimai susidraugavo su V. Mačerniu. „Mamertą taip pat tuoj pastebėjo K. Bradūnas, suprato ir pasirinko pačiu artimiausiu savo kritiku, įvertintoju. „Die Menschenseele ist mehr Wert als Staaten und Sitten, als jedes äußere Nutzen, als die ganze Außenwelt“, – penkias užsienio kalbas mokėjęs Mamertas pasibraukė Nikolajaus Berdiajevo mintį apie žmogaus vertę. ... Buvo sušaudytas ir užkastas žyvro duobėje prie Krinčino.

Bronius Krivickas (1919–1952) – „talentingiausias partizanų poetas. Mano atminty Bronius ir Mamertas liko kaip neeilinių gabumų šviesūs idealistai ir nuolatos degę vienu rūpesčiu: būti bebaimiais ir tvirtais riteriais kovoje už šviesią tėvynės ateitį“, – yra pasakęs už jį keleriais metais jaunesnis, taip pat buvęs Biržų gimnazistas, Sibiro kalinys, kunigas monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas (1922–2001). B. Krivickas išduotas žuvo miške. palikęs apoteozę Žmogui: „Mes esame kalnai. Diena ties mūsų viršūkalnėmis kaip ugninė aureolė spindi. Saulė, kurios niekada netemdo debesys.“

Leonardas Matuzevičius (1923–1994), poetas (*Milvydas*) – 1945 m. už pagrindinę veiklą suimtas ir nuteistas 10 metų lagerio ir 5 metams tremties. Nebegalėjo studijuoti. Petras Zablockas (1914–2008), poetas (*Šilojus*) – mokytojas, Biržų teatro kūrėjas, jo direktorius. Suimtas sufabrikavus bylą, dešimčiai metų ištremtas į Intos lagerį. Juozas Jurkus (1915–1954) – mirė Sibire. Paulius Drevinskas (1919–1990), poetas (*Drevinis*) – „dovanota“ tremtis Krasnojarske, Irkutske...

Kazys Bradūnas (1917–2009) – emigravo, Jonas Aistis-Aleksandriškis (1904–1973) – emigravo, Bernardas Brazdžionis (1907–2002) – emigravo, Leonas Žitkevičius (1914–1995) – emigravo, Paulius Jurkus (1916–2004) – poetas, žurnalistas (*A. Džiugėnas*), Henrikas Nagys (1920–1966), Julija Švabaitė-Gylienė (g. 1921), Alfonsas Nyka-Nyliūnas (g. 1919) – ir daug kitų menininkų, intelektualų emigravo. Emigravo, emigravo, emigravo – skamba kaip iki paširdžių savo garsu žeidžiantis varpas Lietuvos pagairėje.

*Baimės išvartyta
palikau motiną
ir tėvą
vidury kiemo, – rašė Julija Švabaitė.*

1947 m. leidyklos „Patria“ Tiubingene išleistos knygos „Tremties metai“ pratarmėje Stasys Santaras rašė: „Lietuviai dar neturėjo kada atsikvėpti, susitelkti ir atsidėti didžiųjų vertybių kūrybai. Mes vis dar, tarsi kokie panaktiniai, turim eiti sargybas ir kovoti už pagrindinę tėšę – gyventi. [...] Ak, ir pastaroji mūsų kova paženklinta liūdesiu, didžiom aukom ir kančia. Grožio, Tiesos ir Gėrio turėtų siekti visa tauta, o ji šiandien ir vėl nelyginant plaustas, kurį suardė įsisiūbavusi audra.“

Sesers Valerijos prisiminimai apie Vytautą MACERNĮ

Prieš šešerius metus, per Velykų atostogas, su Elena Joneikyte (10a kl.), aplankėme poeto Vytauto Mačernio seserį Valeriją Šilinskienę, gyvenančią pas savo dukterį ir ženą, Virginiją ir Petrą Rojus, Rotinėnų kaime, Plungės rajone.

Kai birželio mėnesį Sedos vidurinei buvo suteiktas Vytauto Mačernio vardas, ponija Valerija negalėjo dalyvauti, nes slaugė pasiligojusį vyrą, ir tik sveikinimą atsiuntė. Palydėjusi vyrą į Amžinybę, ji vėl sustiprėjo ir dabar mielai prisiminė jaunystės dienas.

Tėviškė

– Labai rūpi tėviškė, – pasakoja aštuoneriais metais už poetą jaunesnė sesuo. – Visą laiką brolio kapą prižiūrėjau – vyras nuveždavo. Dabar jau jėgų nebeturiu. O tas žvyro kalnelis... Kad ir daug geros žemės buvom privežę, lenda tas žvyras ir tiek; atneši vandens iš tolybės, supili, o jis bemat nubėga, ir vėl žemė kaip pelenai. Gėlių neįmanoma sodinti. Reikėtų padaryti uždarą antkapį su kryželiu. Ir tą paminklėlį paryškinti. Rašitikis (paminklo autorius – past. S.P.) sakė: atvežkit, paryškinsiu. Bet nespėjome, numirė žmogus. Nenorėčiau, kad Vytauto palaikus į kapines vežtų. Brangi dabar ta vieta. Kai paminklą pastatė, kiek ten kunigų buvo. Tuomet kryžiaus neuždėjo. Neseniai Plungės dekanas dirbino, sėdikiškai įtaisė, bet jis nepritiko – iš šono žiūrint kaip briedžio ragai. Nuėmė vyras. Prašiau Kalvarijos seniūno Griciaus, kad į kalnelį turėklą padarytų – ten taip sunku užlipti. Prikalė, bet prastai.

Sunyko mūsų tėviškė. Šarnelėj Mačernių kartų kartos gyveno. Didelis ūkis. Troba ilgesnė ir platesnė buvo. Trobos vidury kaminas, didelės kamarnos, trys alkieriai, didžioji troba, Vytauto kambarėlis. Sėdinių stovėjo skrynios, spintos, tapšanas. Vasarą durų langai uždangstyti – nė muselės, gali trumpam pakristi... Dabar saujelė bėra. Skaudu būdavo ir pas Aloyzą nuvažiuoti. Kartais ir gėda. Vieną kartą tvarkau kapą. Atvažiuoja didžiulis autobusas iš Šiaulių. Vienas vyriškis, priėjęs prie mano vyro, klausia: „Na, nejaugi visi žemaičiai taip nešvariai gyvena?“ Dabar ten jo sūnus Vytautas Mačernis. Nesitvarko. Paprašyti nieko negali.

Iki 1944-ųjų buvau laiminga, augdama viena tarp šešių brolių. Visi vienas kitą mylėjome. Vyresnieji broliai – Vladas ir Vytautas – labai mane mylėjo. Kaip už mūro jaučiausi. Gal ir negerai ką padariau, niekada vyresnieji nebarė. Ir jaunesniusius brolius mylėjau, o labiausiai – Antonį, jauniausią, kaip seserėlė jis man buvo.

Vyresnieji broliai – Vladas ir Vytautas – mokėsi namuose, turėjome mokytoją. Mokys Vladą, o Vytautas kartu – liežuvėlį iškišęs – pradėjo mokytis geriau už brolių. Per 3 metus 4 skyrius baigė. Šarnelės pradinę mokyklą kokį mėnesį lankė – pasitikrino, kaip yra išmokę. Vytautas buvo tik 9 metų, į Sedos mokyklą iš karto nepriėmė, tik po metų. Tėvukas buvo padirbinęs mokyklinį suolą, kur galėjo trise sėdėti: du mokiniai ir mokytoja. Pradžioje jis buvo troboje, paskui daržinėje. Vieną vasarą jį nunešė prie griovio. Ten Vytautui patikdavo būti. Už upelio, Kerpauskio žemėje, – miškas, o ten, ant Girios kalno, viena pati pušis.

Vytautas pasidarė kopėčias. Įsilipa ir sėdi kaip gandrulizdyje. Žiūronus turėjo. Vadina ir mane. Bet aš bijojau.

Nuo mažens mokėjau brolio eilėraščių, kol jis dar gyvas buvo. „Sugalvojimas“, „Į viršūnes“ parašyti Telšių gimnazijoje. Kai 1941 m. laidojo Rainių kankinius, Vytautas sakė kalbą ir deklamavo eilėrašį.

Okupacijos

Bet antrą kartą užėjo rusai ir prasidėjo nelaimės. Žuvo Vytautas. Vladas išėjo į partizanus. Aš žinau šventai, kad jis žmonių nešaudė, bet sovietiniais laikais daug priekaištų girdėjome. Ir dabar pasako. Vlado kapelis buvo miške, už Platelių 5-6 kilometrai. Lietuvos laikais tvarkingai perkėlėm į šeimos kapą Kalvarijos kapinėse. Budynė Šarnelėj buvo, dalyvavo giminės, kaimynai.

1945 m., vasario mėnesį, rusai mamą išvežė į Fino Kareliją kanalo kasti. Šarnelės kaimas didelis, stambūs ūkininkai. Visą kaimą buvo išvežę. Vyrus vežė, o mūsų tėvo nebebuvo, tai mamą paėmė. Ji sirgo, dvi savaites buvo gulėjusi. Aš pati, basa į klumpes įsispyrusi, kokį kilometrą ją vedžiau, iš kito šono sribas prilaikė – pati paeiti negalėjo. Prie kryžiaus įkėlė į mašiną. Netikėjome, kad begrįš. Likome penki vaikai. Man, vyriausiai, 15 metų. Ir palikom durneliai visi – be mokslo. Mane būtų leidęs į mokslą Miltinis (režisierius, poeto bičiulis – S.P.). Bet aš turėjau broliais rūpintis. Mūsų buvo gimę 13 vaikų, aš buvau 9-oji, esu gimusi 1930-10-10, už Vytautą jaunesnė 8 metais. Užaugome 7, mergaitė viena buvau, turėjau 6 brolius.

1945 m. valdžia viską atėmė – grūdus, gyvulius. Vyras iš Alsėdžių užtarė – paliko valgiui. Dar pirmiau toks Kazlauskas iš Šašaičių kaimo, ūkininkas, bet komunistas, skolinosi 8 maišus sėklinių grūdų. Mama sako: „Tu dabar negrąžink, iš manęs vis tiek atims.“ O man ji priminė: „Valele, jei bus bėda, žinok, kad ten yra.“ Ir mums Kazlauskas atvežė 4 maišus. Bet atvežė vienu dirsių. Išsikepėm duonos – neskani, kaip durpė, baisus kvapas. Ir džiovinome, bet negalėjom valgyti. Taip tatai nevertino žmogaus, galvoja, vaikai, nieko nesupras. Kai mama po metų grįžo, Kazlauskas atvežė 4 maišus gerų grūdų. Kaimynai sakė: „Kai motina grįžo, kaip pasikeitė vaikai. Linksmi paliko.“ Valdžia nedavė ramybės. 1948 metais norėjo išvežti. Slapstėmės. Bet netrukus mamą vėl suėmė.

1950 m. ir mane areštavo. Vienas paimtas partizanas, Butkus, – niekas ant jo nepyko – buvo taip kankinamas, kad daug išdavė, 200 per jį suėmė. Pakeltą, už kojų ir rankų pririšę prie keturių medžių, apačioj

užkūrę laužą, sribai jį gyvą svilino. Žmogus negalėjo išverti. Mane pusę metų išlaikė kalėjime Plungėje, paskui dar pusę metų Klaipėdoje. Čia ir teisė. Už brolių Vladą, jau žuvusį partizaną, nuteisė 25 metams. Šešerius metus Irkutsko apskrityje, Taišete, kalėjau. Dar gerai, kad patekau į moterų politinių kalinių kalėjimą, kas pateko į kriminalinį, ten tai galas. Tuo metu Narilsko kalėjime įvyko kalinių sukilimas, daug žmonių žuvo. Mums reikėjo kasti duobes iš ten atvežtus lavonus laidoti. Baisu buvo. Dirbti nuvarydavo 10 km į taigą. Pabėgti? Niekas ir nebandė. Kur tu pabėgsi ir kaip? Vis tiek pražūsi. Tie prisiminimai yra labai skaudūs. Ir nenorėdamas prisimeni. Dievas gelbėjo – sugrįžau, tebegyvenu. Sugrįžti į jaunystę nebenorėčiau, geriau senatvė.

Mūsų šeima nelaiminga. Tėvą jautis subadė ir keturi broliai tragiškai žuvo: Vytautas, Vladas, Antonijus paskendo (3 vaikai liko), Jonas užsimušė – penkios tragiškos mirtys. Tik vieną brolių beturiu, bet po insulto jis nestiprus.

Vytauto draugai

Vytauto sužadėtinę (Bronę Vildžiūnaite) visada mylėjau. Prie kapo atvažiuodavo viena. „Rodos, iškasčiau su rankomis,“ – kartą pasakė. Žmonės mylėjo vienas kitą. O kartą ji su tokiu vyriškiu atvažiavo į Šarnelę. Lipant į kalnelį prie Vytauto kapo, mama klausia: „Ar jis tavo vyras, Bronelė?“ Ji atsako: „Mama, mano vyras čia guli. O šalia eina brolis.“ Kai buvau kalėjime, girdėjau: dėl Bronelės iš Anykščių koks ten vyras labai stengėsi. Ji vengė, bėgo nuo jo. Ji niekada jokiuose minėjimuose nedalyvavo ir žurnalistų neprisileido. Atrodo, tebegyvena Kaune.

O mama jos labai nenorėjo. Tais laikais toks buvo supratimas: jei miesčionis – nieko nevertas. Bronelės tėvas – kauniškis, valdininkas buvo. Mama sakydavo: „Kas iš to, žemės jie neturi. Ar tu nori gauti žydo vandeninę?“

Panų buvo ir daugiau. 1943 m. vasarą kartu su Blėdžiu, Miltiniu atvažiuodavo tokia studentė, labai graži. Jos tėvai prie Salantų ūkį turėjo. Ji atveždavo dovanų, visus pasikviesdavo. Labai norėjo Vytauto, ir mama jos labai norėjo. Bet Vytautas jai nerodė simpatijų.

Teko girdėti, kad Vytautą kažkokia dama sekiojo. Vokiečių laikais ji dirbo vokiečių štabe. Juodai vilkėdavo. Ta dama norėjo, kad Vytautas dingtų. „Per šį karą vis tiek žūsi,“ – sakydavo Vytautui. O jis tai pasakė Bronelėi. Per karą buvo drąsus, nebijodavo eiti į pavojų. „Jei būtume buvę vedę, niekur nebūčiau leidusi,“ – paskui kalbėjo ji.

Tą paskutinę vasarą tokia studentė labai atakavo Vytautą. Atvažiavo, bet draugai pas motiną neleido – kaip atrodys ir dėl Bronelės. Tai Jurkienė – labai gera moteris buvo – ją laikė kelis mėnesius. Rusams užėinant, ji kartu su Pauliaus žmona Monika išbėgo.

Paulius Jurkus iš kalvariškių buvo geriausias draugas, jis vyresnis (gimęs 1916 m.). Šaunuolis buvo, nereik nė sakyti. Per pabėgimą išsiskyrė su žmona, pasimetė. Kai Lietuva laisva tapo, Paulius niekada neatvažiavo ir laišką parašė tik Reginai Šakalienei, bet prisakė: „Adreso mano niekam neduok.“

Brolis talentais nesigyrė. Kai kas ten pasakė: „Toks gimsta vieną kartą per šimtą metų“, jis pasakė draugams: „Dirbkit tiek, kiek aš, ir jums bus tas pats bus.“

Poeto mirtis

Paulius ragino: „Bėkim.“ Vytautas nenorėjo trauktis į Vakarus, bet prašė mamos: „Važiukim visi.“ O mamai atrodė, kur tu bėgsi su vaikų vežimu. Vytautas daug sąsiuvinų, nuotraukų 4 albumus, kalbų žodynus prašė sudėti į skrynią, paslėpti. Ir Vlodo, karininko, nuotrauka ten buvo. Su vežimu išvažiavo vienas, sakė parsiveš Paulių. O važiavo į paštą – Bronelės laiško.

Dėl mirties vietos. Sviedinys daržė krito, skeveldros pasiskleidė. Po karo rūpinomės – nė vienas nebuvo matęs, tik po 1990 m. atsirado daug – ir tas matė, ir tas matė. Vytautas pas Jurkienę išgirdo: „Paulius išbėgo.“ Pats pasakė: „Aš važiuoju į miestalį, tuojau grįšiu.“ Skeveldra perėjo per galvą: nuo kairės akies žemyn per dešiniąją kaklo pusę. Rankos sustingusios, vadelės rankose.

Žadėjo Mačernių kape palaidoti. Karstą pasidirbino – važiuoja parvežti. Pradėjo šaudyti – tik pasigriebė kūną. Visą naktį tankai pražlegėję, rusais aptekom. Nebuvo laidotuvių, tik vienas kitas kaimynas. Žvyrinėly ir palaidojo – ta vieta jam patiko. Galvojo, kaip nusiramins, perveš į kapus.

Vytauto raštus paslėpėme – jaujoje iškasė duobę – metro gylis ir nuleido tą dėžę. Bet užėję rusai kaip tik toje vietoje užsikūrė laužą, pasikui vandeniui pylė ugnį. Sudrėko viskas. Po pusės metų iškasėm – Bronelė atvažiavo. Viskas sušlapė, sutrūniję. Mama išvežta.

Rotinėnai – Seda , 2005-03-25
Užrašė mokytoja Stasė Petkienė

Apsidžiaugiau, kad užrašyta nors kiek Vytauto Mačernio sesers Valerijos prisiminimų. Jų galėtų būti daugiau, smulkesnių — įdomu ir kokios obelys augo Mačernių sode, kokie medžiai, kokios gėlės žydėjo darželyje, po langais. Kokius valgius virė motina? Kokius darbus dirbo vaikai?

Bet ačiū ir už tai. Su ponija Valerija man teko susitikti Šarnelėje tik vieną sykį — gal tai buvo poeto septyniasdešimtmetis. Buvo daug žmonių. Truputį pasikalbėjom. Man buvo svarbu sužinoti, kaip Mačernių vaikai vadino senelę — ar taip pat kaip mes, varniškiai, babūne? Taip, — atsakė sesuo, — babūne. Ir Vytautas taip pat. Tada galvojau, kokio aukšto kalbinio sąmoningumo buvo toks jaunas poetas. Skyrė savo kasdienę ir poetinę patirtį, ieškojo talpaus lietuvių kalbos žodžio. Ir jį rado — senolė. Vienas gražiausių ir labiausiai apibendrintų jo poezijos įvaizdžių.

Jaudina liudijimai apie kapą, kaip jį prižiūrėjo; beveik tautosakinė brolio ir jaunesnės sesers linija. Gražūs liudijimai apie sužadėtinę.

Skaudus brolio Vlado šešėlis.

Teisinga, kad nenori Vytauto kapo iškelti. Vietos juk neiškelsi. Ji liks, ją reiks prižiūrėti. Ji trauks lankyti.

Nežinau, ar gerai, kad nuėmė kryžių. Žmonių žvilgsniai skiriasi.

Kitiems gal atrodė gerai, tinkamai.

Artimieji į poetus, apskritai į žymesnius šeimos žmones, žiūri savitai, lyg saugo juos. Kitų žvilgsniai juos žeidžia. Tai galima suprasti. Artimųjų teisė, nenuginčijama.

Be žinių, paliudijimų, kuriuos suteikia artimi šeimos žmonės, giminės, apie poetus, kūrėjus mažiau težinotume. Tad turime būti dėkingi. Ir sutinkantiems pasakoti, ir pasakojimus užrašantiems.

Sesers Valerijos prisiminimai, nors ir praėjus daug laiko, yra brolio Vytauto Mačernio paminėjimas jo devyniasdešimtmečio vasarą. Tikras, autentiškas balsas iš jo trumpo gyvenimo, iš apskritai tragiškos Mačernių lemties.

**Profesorė Viktorija Daujotytė,
Vilnius, 2011 gegužė**

MAČERNIS. Improvizacija

Mergaitė skambina pietums varpeliais

Akistata vėluojančių iš praeities dienų –
Iš nutylėjimų nakties į begalinį kelią
Kilmingų varpo dūžių lydymas einu.
Aplink kalnų kalnai ir gaivalingų upių slėniai,
Dangaus ir vandenų galingoji slaptis,
Liūdnų vulkanų akmenėją plėnys –
Dar nežydėjusių minčių mirtis.

Aš pilnas nerimo kažko pasiilgęs baisiai

Laukimas jaukiai šypsos ant kalvos.
Rankas ištiesiu, melsiuos balsiai,
Lyg neregys ieškosiu smelkiančios spalvos.
Lakioji vizija, laukimo paukšte,
Žvaigždele, kritusi iš mano atminties,
Ak, tu kankinantis bespalvi aukšti,
Kilnūs ruime buvusios vilties...

Čia vėjas ims dainuot melodijas gūdžias

Kelione leiski švelniai nusilenkti.
Jau dabita likimas įtempė karališkas vadžias
Ir šiurpiai peržegnojo liūdno namo slenkstį.
Gražuolių daug. Pavydulinga palyda
Ir invalidų šypsenų šviesa ant kelio
Jau kyla juodvarnių senų migla. Kada
Praeivi, palydės tave į atmintį varpeliai?

Einu sustoju ir klausaus

Artėja jau artėja aidesiai. Artėja
Nuo horizonto iškilaus
Pro žodžių šnaresį, pro juoko vėją.
O gal aplenks, o gal praeis
Pro Hado žemę, smengančią iš lėto,
O gal jie nuskambės keliais anais,
Kur nieko negirdėta, neregėta.

Rasotom pievoms atbrenda pavakarys

Tas iespējams, kad ramybės būvis
Ramybės mantija apsigaubē, kuri
Ne vienā suviliojo ir uzbūrē...
Klausyki: upiū akmenys šalti
Ī pilnatī greit ims šnarēti,
Kad tie nebekalti kalti,
Nes sąžinē širdim – ne rankom lietē.

Nes tu sakei: per žemē mes praeinam

Tylēkime tylēkime tylēkime. Tylēki ...
Kažkas griausmingai maino abelī ī kainā,
Aukuota plaštaka gervelēs laisvēs siekia,
O mes tylēdami keliaukime kankintis
Ateinančiojo būsimoju kritimu,
Užtenka žemē goduliu maitinti, -
Pabūkime liūdnuoju žemēs likimu.

Ir ītikējom mes ī žemēs grožī ir ī savo galiā

Garbē likimo pranašams jaunystēs valandū,
Paleidē ī lankas nukamanuotā valiā,
Kvatojamēs akivaizdoje negandū juodū.
Nors ažuolynus rytmečio šalna kamavo
Už ītikētā jēgā, neramias mintis,
Už norā būti valdovu teisybēs savo,
Kai žaliā lankā nukerta mirtis.

Sakau: „Laciate ogni speranza voi eh entrate”*

Nebus ramybės ir aukojimo tylaus nebus,
Tik aidesiū tyla ī širdī īsimetus
Lydēs per akmenis ī pasmerktus Tebus.

* Čionai īžengēs vilties atsisakyki

Romualdas Norkus. 1981 m.

Profesorius Saulius Sondeckis vaikystės žemėje.

SAVAS, ARTIMAS, MYLIMAS

Nuo to literatūros vakaro 1994 m., kai Sedos abiturientai prakalbo, jog mokyklai galėtų būti suteiktas poeto Vytauto Mačernio vardas, padaryta daug darbų. Kasmet – birželį ir spalį – mokinių žygiai į Šarnelę, poeto gimtinę, kur ant Žvyrnelio kalvos yra poeto kapas. Pastatytos septynios akmeninės vizijos (tai kraštotyrininko Konstantino Bružo idėja), pasodintas Mačernio sodas, pradėti Mačernio poezijos ir muzikos festivaliai (jų pradininkai – solistė Judita Leitaitė ir pianistas Andrius Vasiliauskas). O sulig vardo mokyklai suteikimu 2004 m. prasidėjo kasmetiniai įvairios kūrybos konkursai ir minėjimai, sukviečiantys būrelius mokinių ir mokytojų iš visos Žemaitijos.

Ruošdamasi poeto gimtadieniui, gimnazija kasmet skelbia tris konkursus: „Mokausi Mačernį atmintinai“ (dalyvauja mūsų mokykla); „Iliustruoji Mačernio eilėraščių“, „Rašiniai Mačernio temomis“ – į šiuos kviečiame Žemaitijos mokinius. Lankdami vizijas, poezijos posmais laiminame Šarnelės kaimą su kalvomis ir miškeliais, su ežeru ir piliakalniu, gimnazistai dalijasi „aukštosiomis akimirkomis“, mokosi „svajot, tikėt ir džiaugtis“. Bet kasmet poeto paminėjimas kitoks. Ypač gražus, romantiškas buvo paskutinis gimtadienio minėjimas Šarnelėje su aktoriumi Vytautu Paukšte, su Klaipėdos universiteto profesoriais Rimantu Balsiu, Marijumi Šidlausku, Petru Bielskiu, būriu dėstytojų ir studentų.

Spalio 7, žūties dieną, dvyliktokai keliauja į Šarnelę ir, sustodami prie kiekvienos akmeninės vizijos (jų yra 7), stebėdami poeto gimtinės laukus, kalvas, ežerą, pelkes, skaito, deklamuoja „Vizijas“.

Visų Mačernio renginių sumanytoja ir įkvėpėja yra gimnazijos direktorė Genoveita Gricienė. Ji kalba: „Mačernio vardas mums atvėrė naujus kelius, naujas pažintis ir galimybes. Mūsų gimnazijos bičiuliais tapo iškilios Lietuvos asmenybės – prezidentas

Algimanto Aleksandravičiaus nuotraukoje Poeto amžinojo poilsio vieta.

Valdas Adamkus, Saulius Sondeckis, Donatas Katkus, Valentinas Masalskis, Donatas Banionis, Petras Venslovas ir kiti. Esame dėkingi nuolatiniam renginių rėmėjams – Lietuvos dailės akademijos ir Lietuvos rašytojų sąjungos leidykloms.”

Nuo pradinių klasių mūsų mokiniai susipažįsta su V.Mačernio asmenybe ir kūryba. Ypač džiaugiamės tais, kurie pamilsta Mačernį, tampa ištikimi jo skaitytojai, renginių dalyviai ir organizatoriai. Didžioji mūsų misija – perteikti auklėtiniams poeto jaunystės idealus: meilę tėviškei, savo genčiai, mokslo siekimą, pasaulio kultūros pažinimą. Labai svarbu, kad mokiniai perimtų moralines, tautines ir dvasines vertybes, kurias taip paprastai ir stipriai jauniems žmonėms visu savo gyvenimu liudijo poetas.

Vytauto Mačernio lydimą Sedos gimnazija bendradarbiauja su Mažeikių rajono ir daugeliu Žemaitijos mokyklų: Žemaičių Kalvarijos vidurinė mokykla, Varnių Motiejaus Valančiaus, Laukuvos Norberto Vėliaus, Rietavo Lauryno Ivinskio gimnazijomis.

Nors visuotinis domėjimasis Mačerniu ir jo talento vertinimas (tai būta 1985–2005) prigiso – jo nebėra lietuvių literatūros programinių rašytojų sąrašė, vis dėlto jo gyvasties versmė alma, jį atmena ir vėl iš naujo atranda daug įvairaus amžiaus ir išsilavinimo žmonių. Kita vertus, gimnazija turi sunkų skaudulį. Nors senojoje Mačernių sodyboje gyvena poeto brolio sūnus Vytautas Mačernis ir nors visais metų laikais būreliais ir po vieną, Poeto pašaukti, žmonės eina per Šarnele, ieškodami jo kapo, vis sunkiau per visokią netvarką prie jo prieiti.

Tačiau mes negalime gyventi be poezijos, kaip negalime būti laimingi be meilės ir kančios, be Dievo. Jauni žmonės, Vytauto Mačernio asmenybės palytėti, išeina į gyvenimą ieškoti jo prasmės.

Mokytoja Stasė PETKIENĖ, Sedos Vytauto Mačernio gimnazija